

ریاست محترم قوه قضائیه / وزیر محترم دادگستری

با سلام و احترام

طرح هوشحا (هوش مصنوعی و شورای حل اختلاف)

هدف کلی :

طراحی بستری یکپارچه مبتنی بر وب و احراز هویت الکترونیک (ثنا) به منظور رسیدگی به دعاوی کم‌اهمیت و قابل گذشت در شورای حل اختلاف، با هدف حذف مراجعات حضوری، تسریع در رسیدگی، و تحقق صلح و سازش پایدار تحت نظارت قاضی.

مراحل اجرایی و کارکردی

مرحله ۱: احراز هویت و ورود به سامانه

-فرآیند فنی: کاربر (خواهان/شاک) با استفاده از کد ملی و رمز ثنا (یا رمز یکبار مصرف پیامکی) از طریق درگاه دولت (ADLIRAN.IR) احراز هویت می‌شود.

-الزام قانونی: ورود به سامانه صرفاً برای اشخاصی مجاز است که در سامانه ثنا ثبت‌نام کرده و حساب کاربری فعال دارند. این امر مانع از جعل هویت و تضمین صحت طرفین دعوا می‌شود.

مرحله ۲: بارگذاری دادخواست و مستندات

-فرآیند فنی: کاربر فرم الکترونیکی دادخواست (شامل مشخصات خوانده، خواسته، شرح دعوا) را تکمیل و مدارک (تصویر سند، قرارداد، ادله) را در فرمت‌های pdf و تصویر بارگذاری می‌کند.

-نکته حقوقی: بارگذاری در سامانه به منزله «اقامه دعوا» تلقی می‌شود. تاریخ ثبت الکترونیکی، مبدأ آثار قانونی (مانند قطع مرور زمان یا محاسبه هزینه دادرسی) خواهد بود.

مرحله ۳: بررسی هوشمند (هوش مصنوعی) و تشکیل پرونده

-عملکرد AI: یک موتور پردازش زبان طبیعی (NLP) و بینایی ماشین، دادخواست را از نظر نقص مدارک (مانند عدم بارگذاری کارت ملی یا سند مالکیت) و نقص داده‌ها (مانند خالی بودن فیلدهای الزامی) بررسی می‌کند.

-خروجی: در صورت وجود نقص، پیام خطای دقیق به خواهان ارسال و از تشکیل پرونده جلوگیری می‌شود. در صورت کامل بودن، شناسه پرونده تولید و به کاربره قاضی ارسال می‌گردد.

-الزام: این بررسی باید فوری (Real-time) باشد تا فرآیند اطاله نیابد.

مرحله ۴: بررسی قاضی و ابلاغ به خوانده

-اقدام قاضی: قاضی پرونده را بررسی می‌کند. در صورت صلاحیت شورا و عدم وجود مانع قانونی، دستور ابلاغ به خوانده را صادر می‌کند.

-نحوه ابلاغ: ابلاغ از طریق سامانه ثنا (پیامک اطلاع‌رسانی) به خوانده ارسال می‌شود. طبق رویه قضایی، صرف ارسال پیامک کافی نیست، بلکه ورود ابلاغیه به کاربره الکترونیکی خوانده در سامانه، تاریخ ابلاغ قانونی محسوب می‌شود.

-مهلت: خوانده یک هفته فرصت دارد تا لایحه دفاعیه و مستندات خود را در سامانه بارگذاری کند.

مرحله ۵: بررسی دفاعیه و صدور رأی اولیه

- اقدام قاضی: قاضی لایحه خوانده را بررسی می‌کند.

- حالت الف (صدور رأی): اگر موضوع روشن باشد، قاضی رأی اولیه (حکم) را صادر می‌کند.

- حالت ب (ارجاع به حضوری): اگر نیاز به تحقیق محلی، استماع شهادت یا بررسی تخصصی باشد، پرونده به شورای حل اختلاف حضوری ارجاع داده می‌شود.

- مهلت اعتراض: به محکوم علیه یک هفته فرصت داده می‌شود تا رأی را تأیید یا درخواست تجدیدنظرخواهی کند.

- نکته مهم قانونی: طبق قانون شوراهای حل اختلاف، مهلت قانونی تجدیدنظرخواهی از آرای شورا معمولاً ۲۰ روز از تاریخ ابلاغ است. پیشنهاد (یک هفته) ممکن است با این مهلت قانونی مغایرت داشته باشد و باید در تدوین نهایی با حقوقدانان هماهنگ شود، مگر اینکه صرفاً برای «اعلام رضایت» یا «اعتراض اولیه» در نظر گرفته شود.

مرحله ۶: جلب رضایت طرفین و ابلاغ نهایی

- شرط اجرا: وقتی هم خواهان و هم خوانده (محکوم علیه) رضایت نامه الکترونیکی خود را در سامانه ثبت کردند (یا مهلت اعتراض بدون اعتراض سپری شد)، حکم سازش «**مرضی الطرفین**» صادر می‌شود.

- ابلاغ اجرا: حکم نهایی به محکوم علیه ابلاغ می‌شود تا ظرف یک هفته آن را اجرا کند.

- نظارت: یک نسخه از حکم به واحد اجرای احکام شورا ارسال می‌شود تا فرآیند اجرا را پیگیری کند.

مرحله ۷: تأیید اجرا و مختومه شدن پرونده

- اقدام خواهان: خواهان (یا شاکی) در سامانه اعلام می‌کند که مفاد حکم اجرا شده است (مثلاً مال پرداخت شده یا تعهد انجام شده).

- مختومه شدن: با تأیید خواهان و بررسی واحد اجرا، وضعیت پرونده در سامانه به «**مختومه**» تغییر می‌یابد.

- درگاه پرداخت: تمام پرداخت‌ها باید از طریق درگاه‌های مجاز بانکی متصل به سامانه (عدل ایران) انجام و رسید الکترونیکی صادر شود.

ملاحظات حقوقی و فنی کلیدی برای تدوین نهایی

1. اعتبار ابلاغ الکترونیک: سیستم باید به گونه‌ای طراحی شود که «**مشاهده**» یا «**عدم مشاهده**» ابلاغیه در کارپوشه، مبنای محاسبه مهلت‌ها باشد. طبق نظر اداره حقوقی قوه قضاییه، تاریخ وصول به حساب کاربری (نه تاریخ پیامک) ملاک است.

2. قطعی بودن گزارش اصلاحی: اگر در مرحله ۵ قاضی موفق به سازش شود و «**گزارش اصلاحی**» صادر کند، این گزارش طبق قانون قطعی و غیرقابل اعتراض است. این موضوع باید در طراحی گزینه‌های «**تأیید/اعتراض**» در سامانه لحاظ شود.

3. امضای الکترونیک: لایحه دفاعیه خوانده و رضایت نامه‌ها باید دارای امضای الکترونیک معتبر (یا تأیید هویت از طریق کد پیامکی) باشند تا در مراحل بعدی قابل انکار نباشند.

این طرح، ساختار پیشنهادی را با الزامات قانونی موجود تطبیق داده است. برای تدوین نهایی، توصیه می‌شود مهلت‌های زمانی (به ویژه مهلت اعتراض) با مواد قانون شوراهای حل اختلاف مصوب ۱۴۰۲ هماهنگ شود.

پیوست (1) :

مقدمه و بیان مسئله:

در حال حاضر، حجم بسیار بالای پرونده‌های ورودی به دستگاه قضایی، ناشی از شکایات متعددی است که یا فاقد مستندات کافی هستند، یا از نظر حقوقی فرصت‌های پیروزی در آن‌ها بسیار کم است و یا هزینه‌های زمانی و مالی فرد برای پیگیری آن‌ها، بسیار بیشتر از سود حاصل از حکم نهایی است. این امر منجر به اتلاف منابع انسانی، زمانی و مالی قوه قضاییه و همچنین خستگی سیستم قضایی می‌شود.

هدف اصلی: غربالگری هوشمند شکایات پیش از ورود به جریان رسمی دادرسی جهت کاهش پرونده‌های بی‌ثمر و افزایش بهره‌وری دستگاه قضا.

۱. مکانیزم عملیاتی (گام به گام)

گام اول: ورود به دادگاه مجازی (Pre-Litigation Stage)

شاکی برخلاف روند سنتی، ابتدا به جای مراجعه به دفاتر خدمات الکترونیک قضایی، به سامانه «هوف» مراجعه می‌کند. در این مرحله، شکایت به صورت «آزمایشی» و بدون اثر قانونی در سیستم ثبت می‌شود.

گام دوم: بارگذاری و پردازش توسط هوش مصنوعی (AI Analysis)

شاکی اسناد، مدارک، قراردادهای و شرح خواسته خود را در سامانه بارگذاری می‌کند. هوش مصنوعی آموزش دیده در حوزه حقوقی (Legal AI)، عملیات زیر را انجام می‌دهد:

- تجزیه و تحلیل مستندات: بررسی صحت و کامل بودن مدارک.
- تحلیل حقوقی: تطبیق ادعای شاکی با قوانین موضوعه و رویه‌های قضایی جاری.
- پیش‌بینی نتیجه: تخمین درصد احتمال موفقیت در پرونده بر اساس مستندات موجود.

گام سوم: ارائه گزارش «تحلیل هزینه-فایده»

سامانه به جای پاسخ «بله/خیر»، یک گزارش تحلیلی به کاربر ارائه می‌دهد که شامل دو بخش اصلی است:

1. بخش فایده (Benefit): شرح سود احتمالی (مالی، حقوقی یا معنوی) که شاکی از طریق این شکایت می‌تواند کسب کند.
2. بخش هزینه (Cost): برآورد هزینه‌های احتمالی (هزینه دادرسی، حق الوکاله، هزینه‌های جانبی) و همچنین زمان تقریبی مورد نیاز برای رسیدگی.

گام چهارم: تصمیم‌گیری آگاهانه

- سناریوی الف (توقف): اگر تحلیل نشان دهد که «هزینه > فایده» است، سامانه به کاربر توصیه می‌کند که از طرح شکایت منصرف شود. این کار باعث جلوگیری از اتلاف وقت کاربر و جلوگیری از ورود پرونده بی‌ثمر به دادگاه می‌شود.
- سناریوی ب (تثبیت): اگر کاربر از نسبت «فایده به هزینه» رضایت داشت، با یک کلیک، شکایت آزمایشی به یک شکایت رسمی و قانونی تبدیل شده و وارد چرخه دادرسی واقعی می‌شود.

۲. مزایای طرح (Value Proposition)

الف) مزایا برای قوه قضاییه:

- کاهش حجم پرونده‌های بی‌مورد: حذف خودکار شکایاتی که فاقد پشتوانه قانونی یا مستندات هستند.
- بهینه‌سازی منابع: تمرکز قضات و کارشناسان بر پرونده‌های حساس و دارای اهمیت بالا.
- کاهش هزینه‌های جاری: کاهش هزینه‌های بایگانی، مدیریت پرونده و فرآیندهای اجرایی.
- ارتقای جایگاه تکنولوژیک: تبدیل شدن قوه قضاییه به پیشرو در استفاده از هوش مصنوعی در سطح جهان.

ب) مزایا برای شهروندان (شاکیان):

- مدیریت انتظارات: آگاهی از میزان موفقیت پیش از صرف هزینه و زمان.
- آموزش حقوقی غیرمستقیم: کاربر متوجه می‌شود که چه مدارکی را کم دارد یا ادعایش از نظر قانونی چه نقصی دارد.
- کاهش ریسک مالی: جلوگیری از پرداخت هزینه‌های گزاف برای پرونده‌هایی که منجر به نتیجه نمی‌شوند.

۳. الزامات اجرایی و فنی

1. توسعه موتور هوش مصنوعی حقوق: نیاز به تغذیه موتور هوش مصنوعی با مجموعه‌ای عظیم از قوانین، آیین‌نامه‌ها و احکام صادره برای دقت بالا.
2. امنیت داده‌ها: تضمین محرمانگی کامل اسناد بارگذاری شده در مرحله آزمایشی (این اسناد نباید در پرونده رسمی وارد شوند مگر با تایید کاربر).
3. تغییر در ساختار ورود شکایت: ایجاد پل ارتباطی (API) بین سامانه هوف و سامانه فعلی قوه قضاییه.

نتیجه‌گیری:

طرح «هوف» نه تنها یک ابزار مدیریت هوشمند است، بلکه یک فلسفه جدید در دادرسی است: دسترسی به عدالت، باید با آگاهی و بازدهی همراه باشد، نه صرفاً با رفع شکایت.

پیوست (2):

مقدمه و خلاصه اجرایی

این طرح یک سامانه هوشمند ارزیابی پیشاقدامی است که به شهروندان امکان می‌دهد پیش از ثبت رسمی شکایت، با استفاده از هوش مصنوعی، برآوردی واقع‌بینانه از هزینه‌ها، زمان و منافع احتمالی دعوای خود به دست آورند. این طرح با هدف کاهش پرونده‌های واهی و بی‌نتیجه، تسریع رسیدگی به دعوای مهم و ارتقای سواد حقوقی جامعه طراحی شده است و کاملاً با جهت‌گیری‌های کلان قوه قضاییه در حوزه هوشمندسازی و توسعه خدمات قضایی غیرقضایی همسو است.

ضرورت و مبانی نظری طرح

هزینه‌های پنهان دعوای بی‌نتیجه

تحقیقات حقوقی نشان می‌دهد که در اقامه دعوای مدنی، اصحاب دعوا فاکتورهای «هزینه – فایده» را در نظر می‌گیرند؛ خواهان با لحاظ صرفه اقتصادی دعوا، اگر نتیجه احتمالی را سودمند یابد اقدام به طرح دعوا می‌کند، اما در غیر این صورت از اقامه دعوای ایدایی خودداری می‌کند. با این حال، در بسیاری از موارد، خواهان توانایی برآورد دقیق این معادله را ندارد و پس از ماه‌ها پیگیری، متوجه می‌شود که هزینه‌های مادی و معنوی دعوا بیش از منافع حاصله بوده است.

مبانی قانونی و سیاست‌های کلان

-مبانی فقهی: قاعده «من له الغنم فعليه الفرم» و اصل تلازم خسارت و فایده، مبنای منطقی برای آگاهی خواهان از معادله هزینه-فایده پیش از اقدام است.

-سیاست‌های قوه قضاییه: رئیس قوه قضاییه در بازدیدهای اخیر بر توسعه خدمات مبتنی بر هوش مصنوعی و کاهش مراجعات غیرضروری تأکید کرده است.

-قانون شوراهای حل اختلاف مصوب ۱۴۰۲: این قانون به‌صراحت بر «اقدامات سازشی» و «حل و فصل اختلافات بدون مداخله دادگستری» تأکید دارد و شوراها صرفاً صلاحیت سازشی دارند. طرح هوف می‌تواند به‌عنوان یک فیلتر هوشمند پیشاسازشی عمل کند.

تجربه جهانی

در نظام حقوقی انگلستان، «مرحله مقدماتی» به‌منظور مدیریت پرونده به‌صورت رایگان و خارج از دادگاه طراحی شده و تأثیر رفتار اطراف اختلاف در این مرحله بر رأی دادگاه، آن‌ها را به سازش بدون مداخله دادگستری سوق می‌دهد. این رویکرد به‌ویژه در دعوای کوچک، طرح این‌گونه دعوای را به سطح چشمگیری کاهش داده است. همچنین سامانه «Online Civil Money Claims» در انگلستان با پردازش ۴۸۰,۰۰۰ دعوا، میانگین زمان دریافت دستورات قضایی را از ۳۴ هفته به ۹ هفته کاهش داده است.

شرح فنی و معماری طرح هوف

معماری کلان سامانه

طرح هوف در قالب یک پلتفرم برخط (وب و موبایل) طراحی می‌شود که در درگاه رسمی «عدل ایران (adliran.ir)» یا سامانه «خدمات قضایی من» ادغام می‌گردد. این سامانه از زیرساخت‌های هوش مصنوعی بومی که قوه قضاییه در اختیار شرکت‌های دانش‌بنیان قرار داده، بهره می‌گیرد.

نکته کلیدی: قوه قضاییه در حال حاضر بیش از ۱۰ میلیون رأی قضایی گمنام‌شده و ۱ میلیون اظهارنامه را برای آموزش مدل‌های هوش مصنوعی در اختیار شرکت‌های دانش‌بنیان قرار داده است. همچنین سامانه «دستیار هوش مصنوعی قاضی» با داده‌های کامل قوانین، آرای وحدت رویه، نظرات مشورتی و کتب حقوقی در اختیار قضات قرار گرفته است. طرح هوف می‌تواند از همین زیرساخت داده‌ای و مدل‌های زبانی بومی استفاده کند.

فرایند کاربری گام به گام

مرحله اول – ثبت آزمایشی شکایت:

کاربر وارد سامانه هوف می شود و اطلاعات اولیه دعوا را وارد می کند: موضوع خواسته، خوانده، اسناد و مدارک (بارگذاری تصویری یا الکترونیکی)، و شرح ماوقع.

مرحله دوم – تحلیل هوشمند:

سامانه با استفاده از موتور استنتاج حقوقی مبتنی بر هوش مصنوعی، موارد زیر را تحلیل می کند:

1. احراز صلاحیت مرجع صالح: آیا دعوا در صلاحیت دادگاه است یا شورای حل اختلاف؟ (بر اساس بهای خواسته و نوع دعوا)

2. ارزیابی استحکام حقوقی: با مقایسه الگوی دعوا با میلیون ها پرونده مشابه، احتمال موفقیت برآورد می شود.

3. محاسبه هزینه دادرسی: هزینه های ثابت و متغیر بر اساس قوانین جاری (هزینه تمبر، کارشناسی، وکیل، رفت و آمد و...) ...

4. برآورد زمان: میانگین زمان رسیدگی مشابه در همان حوزه قضایی.

مرحله سوم – محاسبه سود خالص مورد انتظار:

سامانه فرمولی چندمتغیره ارائه می دهد که شامل ارزش خواسته، احتمال موفقیت، هزینه های دادرسی، زمان صرف شده و هزینه فرصت (ارزش زمانی پول) است. خروجی به صورت یک نمودار مقایسه ای هزینه-فایده نمایش داده می شود.

مرحله چهارم – توصیه هوشمند:

- اگر سود خالص مثبت و معنادار باشد: کاربر به ثبت رسمی شکایت هدایت می شود.

- اگر سود خالص منفی یا ناچیز باشد: کاربر به مسیرهای جایگزین هدایت می شود (سازش، میانجیگری، داوری، یا انصراف آگاهانه).

مرحله پنجم – ثبت نهایی:

در صورت تصمیم به ادامه، کاربر با یک کلیک به سامانه «ثنا» یا «خدمات قضایی من» هدایت و دادخواست واقعی ثبت می شود.

ملاحظات حقوقی و اخلاقی

- اختیاری بودن: استفاده از طرح هوف اجباری نیست بلکه یک «حق انتخاب آگاهانه» برای شهروندان ایجاد می کند.

- محرمانگی: تمام داده های کاربران با رعایت اصول حفاظت از داده های شخصی و گمنام سازی پردازش می شود.

- عدم جایگزینی قاضی: طرح هوف صرفاً یک ابزار مشاوره ای است و هیچ گاه جایگزین تصمیم قضایی نمی شود. خروجی آن «توصیه» است نه «حکم».

- مسئولیت حقوقی: مسئولیت تصمیم نهایی بر عهده خود شهروند است و سامانه صرفاً اطلاعات تحلیل شده ارائه می دهد.

مزایا و دستاوردهای طرح برای قوه قضاییه

کاهش کمی پرونده ها

سامانه هوف به عنوان یک فیلتر پیش اقدامی عمل می کند و از ورود پرونده های واهی، تکراری و کم ارزش به چرخه قضایی جلوگیری می کند. تجربه انگلستان نشان می دهد که «مرحله مقدماتی» در دعاوی کوچک، طرح این گونه دعاوی را به سطح چشمگیری کاهش داده است.

افزایش کیفیت رسیدگی

با کاهش پرونده های کم اهمیت، قضات فرصت بیشتری برای تمرکز بر دعاوی مهم و اساسی پیدا می کنند. این امر مستقیماً به ارتقای کیفیت آرا و کاهش اطاله دادرسی منجر می شود.

توسعه فرهنگ صلح و سازش

طرح هوف با هدایت کاربران به مسیرهای جایگزین (سازش، میانجیگری، داوری)، فرهنگ صلح و سازش را در جامعه تقویت می کند. این هدف کاملاً با روح قانون جدید شوراهای حل اختلاف مصوب ۱۴۰۲ همسو است که بر صلاحیت صرفاً سازشی شوراهای تأکید دارد.

کاهش هزینه های دستگاه قضایی

هر پرونده ای که وارد چرخه قضایی نشود، صرفه جویی مستقیم در هزینه های نیروی انسانی، کاغذ، ابلاغ، تشکیل جلسه و... به همراه دارد. با توجه به اینکه هزینه های دادرسی در ایران بسیار کمتر از هزینه واقعی خدمات قضایی است، هر پرونده حذف شده سود خالص برای بیت المال محسوب می شود.

پیشسازی در هوشمندسازی عدالت

قوه قضاییه در حال حاضر «راهنمای هوشمند قضایی» و «دستیار هوش مصنوعی قاضی» را راه اندازی کرده است. این طرح حلقه گمشده زنجیره عدالت هوشمند است: پیش از دادرسی، شهروند را از معادله هزینه-فایده آگاه می کند.

پیشنهاد نهایی

با توجه به:

1. زیرساخت های آماده قوه قضاییه در حوزه هوش مصنوعی قضایی (دستیار قاضی، راهنمای هوشمند، داده های گمنام شده)،
 2. الزامات قانونی مندرج در قانون شوراهای حل اختلاف مصوب ۱۴۰۲ و تأکید بر اقدامات سازشی ،
 3. مبانی نظری محکم در خصوص لزوم مدیریت معادله هزینه-فایده در دعاوی ،
 4. تجربه موفق جهانی در استفاده از سامانه های پیشاقدامی و دیجیتال برای کاهش بار دادگاه ها ،
- پیشنهاد می شود کمیته ای مشترک متشکل از مرکز آمار و فناوری اطلاعات قوه قضاییه، معاونت حقوقی، مرکز حل اختلاف، و نمایندگان شرکت های دانش بنیان فعال در حوزه هوش مصنوعی قضایی تشکیل شود تا فاز صفر مطالعه امکان سنجی طرح هوف را در یک حوزه قضایی منتخب (به عنوان پایلوت) اجرا کنند. در صورت موفقیت آمیز بودن پایلوت، طرح در سراسر کشور گسترش یابد.

این طرح می تواند به یکی از ارکان اصلی «عدالت هوشمند و پیشگیرانه» در نظام قضایی ایران تبدیل شود.